

3 ГЛЫБІНЬ РОДНАЙ ГАВОРКІ

Беларуская дыялектная лексікаграфія мае зараз прыкметныя набыткі. Ёсць у нас ужо каля двух дзесяткаў дыялектных слоўнічкаў і слоўнікаў мясцовых гаворак розных куткоў і дыялектных зон рэспублікі, а таксама лексікаграфічных зборнікаў, дзе знайшлі месца многія невялікія калекцыі мясцовых слоў і ўстойлівых выразаў. Рыхтуецца да выдання лексічны атлас, які адлюстроўвае пашырэнне дзесяткаў тысяч слоў у мясцовым беларускім маўленні. Усё гэта з'яўляецца вынікам працы нашых мовазнаўцаў, а таксама аматараў мясцовага народнага слова.

Многа гадоў з вялікім стараннем збірае слоўныя багаці роднай гаворкі Г. Юрчанка, закопваючыся ўсе глыбей і глыбей у яе нетры. Пачалося гэта ў яго з выбаркі ў маўленні сваіх землякоў з Чырванагорскага сельсавета Мсціслаўскага раёна самабытных мясцовых слоў. Яны склалі яго першую лексікаграфічную працу «Дыялектны слоўнік» (1966). А пасля ім створана каля дзесятка падобных прац, напоўненых не толькі новымі слоўнымі адкрыццямі ў роднай гаворцы, але і глыбокімі назіраннямі над абыходжаннем яе носьбітаў пры маўленні з усёй яе намінацыйнай гаспадаркай — словамі, устойлівымі выразамі, словатворчасцю. У прыватнасці, гэта кніга «Народная сінаніміка» (1969), дзе раскрываюцца вялікая разнастайнасць аднолькавых або блізкіх па значэнню слоўных найменняў у гаворцы, іх сэнсавая спецыфіка, а таксама спосабы атрымання падобных лексічных сродкаў. Гэта грунтоўнае выданне ўстойлівых мясцовых спалучэнняў слоў «І коціца і валіцца» (1972), «І сячэ і паліць» (1974), «Слова за слова» (1977), дзе паказаны багацце, вобразная яркасць і эмацыянальная насычанасць даных намінацыйных сродкаў гаворкі і іх утварэнне. Нарэшце, тры кніжкі слоў пад агульнай назвай «Народнае вытворнае слова»

(1981, 1983, 1985), прысвечаныя раскрыццю галоўным чынам мясцовай народнай словатворчасці.

Новым змястоўным дадаткам да адзначаных збораў слоў і ўстойлівых спалучэнняў з'яўляецца даная лексікаграфічная праца. Тут зноў падаецца значная колькасць малавядомых мясцовых слоў. Многія з іх, можа, нават упершыню выводзяцца на нашу агульнанацыянальную моўную арэну. Магчыма, што якому-небудзь з іх пашанцуе трапіць адсюль з дапамогай пісьменніка, журналіста, вучонага ў шарэнгі агульнанародных літаратурных слоў. Асноўны ж змест новай працы Г. Юрчанкі — зноў мясцовая народная словатворчасць. Працягваецца раскрыццё народных прыёмаў сэнсавага словаўтварэння — выкарыстанне слова не па яго прамому прызначэнню, а зыходзячы з яго сэнсу. Гэта розныя прыёмы пераноснага, метафарычнага, метанімічнага і іншага падобнага ўжывання слоў.

Аднак галоўнае месца займаюць тут уласна вытворныя словы, афіксальная словатворчасць, ці, дакладней, словапераўтварэнне — разнастайная, іншы раз вельмі складаная і няўлоўна тонкая фармальна-семантычная перабудова слоў у адпаведнасці з іх функцыямі ў складзе выказванняў або ў змесце паведамленняў. Такі цікавы слоўнікавы механізм працуе ў гаворках звычайна вельмі прадуктыўна. Слоўнік гаворкі з'яўляецца не толькі і не столькі складам гатовых слоў, упарадкаваным словасховішчам. Гэта пастаянна дзеючая творчая майстэрня слоўных намінацый, у якой добры знаўца яе абсталявання і сродкаў, а таксама спосабаў іх выкарыстання можа не толькі без цяжкасцей сам атрымаць належнае і вядомае ўсім носьбітам гаворкі слоўнае найменне для любога паняцця, але і пры дапамозе яго ўнутранай (семантычнай) і знешняй (словаўтваральнай) формы падкрэсліць сэнсавыя адценні гэтага паняцця і паказаць свае адносіны да таго, што за ім стаіць. Да гэтага якраз і хацелася прыцягнуць увагу.

Раскрыццё падобнага словатворчага механізма гаворкі, канкрэтны паказ яго дзейнасці — гэта, зразумела, досыць далікатная справа. Тут трэба і глыбокае веданне гаворкі, і тонкае адчуванне берагоў яе слоўніка. Г. Юрчанка змог зрабіць гэта шырока і дакладна. Сведчу пра сказанае з упэўненасцю, таму што даная гаворка блізкая і мне.

А. А. КРЫВІЦКІ